

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN 1998 VE 2004 YILI İLKÖĞRETİM PROGRAMLARINA GÖRE HAZIRLANMIŞ HAYAT BİLGİSİ DERS KİTAPLARINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELERİ *

Yücel KABAPINAR **
Yelda AKBAL ***

ÖZET

Bu araştırmada 1998 ve 2004 İlköğretim Hayat Bilgisi Öğretim Programları'na göre hazırlanan ders kitaplarının bu dersi veren sınıf öğretmenleri tarafından nasıl değerlendirildiğini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu çerçevede 30'u kadın ve 24'ü erkek toplam 54 sınıf öğretmeniyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen sözel veriler içerik analizine tabi tutularak belirli kategoriler altında sayısallaştırılmıştır. Araştırma bulguları Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki değişime ilişkin öğretmenlerin büyük bölümünün olumlu görüş bildirdiğini göstermektedir. Çalışmada öğretmenlerin yeni hayat bilgisi ders kitaplarının bilginin sunumu noktasındaki değişimine ilişkin görüşleri de araştırılmıştır. Bulgular öğretmenlerin altını çizdikleri noktaların yeni ders kitaplarının daha çok olumlu boyutları olduğunu ortaya koymuştur. Olumlu görüş bildiren öğretmenler, eski ders kitaplarının ezbere dayalı olduğu, doğruyu dikte ettiği ve tanımlar bilgisiyle dolu olduğunu; yeni ders kitapları aracılığı ile öğrencilerin bilgiyi yapılandırabildiği, yeni ders kitaplarının öğrenci merkezli hazırlandığı ve öğrenciyi düşünmeye sevk ettiğinden bahsetmektedir. Olumsuz görüş bildiren öğretmenler ise, eski kitapların içeriğinin daha doyurucu olduğu, yeni kitaplarda bilgi olmadığı, yeni kitapların kalabalık sınıflar için işlevsel olmadığı ve yeni kitapların gerektirdiği teknolojik kaynak bulunmadığı için dersin öğretmen merkezli işlendiğinden söz etmişlerdir.

Anahtar sözcükler: Hayat bilgisi, ders kitapları, yapılandırmacı öğrenme

* Bu araştırma, "1998 ve 2004 İlköğretim Programlarına Göre Hazırlanan Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının İçerik ve Kullanılabilirlik Açılımlarından Karşılaştırılması" adlı yüksek lisans tezinin bir kesitinden oluşmaktadır.

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği,
ykabapinar@marmara.edu.tr

*** Uzman Sınıf Öğretmeni

CLASSROOM TEACHERS' VIEWPOINTS ON "LIFE STUDIES" * TEXTBOOKS WRITTEN IN THE LINE OF 1998 AND 2004 PRIMARY PROGRAMS

SUMMARY

The aim of the study is to investigate classroom teachers' opinions regarding Life Studies Textbooks designed on the basis of 1998 and 2004 Primary Programs. Semi-structured interviews were conducted with classroom teachers (n= 54), 30 of whom were female teachers and the rest 24 were male teachers. The content analysis method was used to sort, categorize and find the patterns in verbal data gathered via interviews. This was followed by quantifying the categories and sub-categories obtained. The findings of the study indicated that majority classroom teachers took part in the research expressed positive viewpoints concerning the change in Life Studies textbooks. Teachers' opinions regarding the change in the presentation of knowledge in the new textbooks were also examined. They highlighted both positive and negative features concerning this issue. They thought that the previous textbooks "necessitated memorization", "were included and imposed certain values/explanations", "included certain definitions/descriptions". According to these teachers; the new textbooks "enable students to construct their own knowledge", "are student-centered", "thought-provoking". Some of the criticisms toward the new textbooks can be stated as; "the previous textbooks included satisfactory content", the new textbooks "do not include satisfactory knowledge", "do not suitable for overcrowded classrooms", "involving activities that require technological sources which can not be found easily". According to this group of teachers, these handicaps render teaching to be teacher-centered.

Key words: Life studies, textbooks, constructivism

Türk eğitim tarihinin son 30-40 yıllık sürecinde yapılan teorik ya da uygulamalı araştırmaların çoğunda eğitimde "öğrenci merkezli" bir anlayışa geçilmesine vurgu yapılmakta idi. Nitekim Türk eğitim sisteminde 2004 yılında ilan edilen ilköğretim programları ile yapılandırmacı öğrenme anlayışını merkez aldığı ifade eden büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Hayat Bilgisi dersi de bu büyük dönüşümden etkilenen beş ana dersten biri olmuştur. Bu çerçevede, program amaç ve içeriklerinden ders kitaplarına, sınıf içi etkinliklerden ölçme ve değerlendirmeye dek tüm eğitim sürecinde çok köklü değişimler yaşanmıştır. Bu noktada bu değişime neden gerek duyulduğunu anlamak amacıyla öncelikle 1998 ve 2004 yılı programlarına göre hazırlanmış Hayat Bilgisi ders kitaplarının genel özellikleri irdelenmelidir.

1998 yılı Hayat Bilgisi Programı irdelenecek olursa, öğrencide 'istendik davranış değişikliği yaratma' düşüncesinin bir sonucu olarak ders kitaplarında öğrencilere sunulan sosyal ortamlar problemsiz, ideal bir yapıyı betimler gibi görünmekte idi. Bu çerçevede

* Hayat Bilgisi dersinin İngilizce adı noktasında literatürde bir belirsizlik bulunmaktadır. Sosyal Bilgiler dersinin İngilizce karşılığının "Social Studies" olmasından yola çıkarak Hayat Bilgisi için de "Life Studies" adı tarafımızca önerilmiştir.

Hayat Bilgisi ders kitapları, öğrencinin sınıf kapısından dışarı çıktığında karşılaştığı yaşam örüntülerinden çok farklı sosyal ortamları tasvir etmekte idi. Çünkü bu ders kitaplarındaki aktörlerin tamamı yeşil ışıkta karşıdan karşıya geçmekte, yalan söylememekte, çiçekleri koparmamakta, sıraya girmekte, dişlerini fırçalamaktadır. Bu anlamda davranışçı öğrenme kuramına göre yazılmış ders kitapları, sosyal olayların irdelenmesi noktasında adeta ‘doğru davranış el kitabı’ niteliğine bürünmekte idi (Kabapınar, 2002). Böylesi bir anlayış içerisinde de ders kitabı yazarı neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirleyen ‘bilge adam’ rolü oynamaktadır. Bunlardan başka ders kitabı yazarı, tanımı/tanımları yapan, olayın oluşum nedenlerini ve sonuçlarını açıklayan, önemi vurgulayan, çıkarılması gereken dersleri belirleyen uzman/otorite kişidir. Bu çerçevede, Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metinlerin büyük bölümü, sonu “-meliyiz, -malıyız” takıları ile biten öğütler silsilesinden oluşmakta idi (Kabapınar,2007a, 2007b).

Buna karşılık konu ile ilgili çalışan bilişsel psikologlar, somut işlemler döneminde olan öğrencilerin yetişkinler tarafından kendilerine öğretilmek istenen ilkeler ve değerleri gerçek anlamları ile kavramakta güçlük çektiklerinden söz etmektedirler. Bu nedenle ilköğretim dönemindeki çocukların soyut ilke ve değerleri kavrayabilmeleri için ahlaki sorunları gözlerinde canlandırmaya gereksinimleri vardır. Bu bağlamda “insanlar dürüst olmalıdır”, “yalan söylememelidir”, “başkalarına yardımcı olmalıdır”, “nazik, saygılı davranmalıdır” gibi öğütlerin çocuklarda davranış değişikliğine yol açmadığı belirtilmektedir (Erden, Akman, 2001).

2004 yılı Öğretim Programı temelindeki ders kitaplarında, klasik anlamdaki örnek olaylara yer verildiği gibi, hikâyeler ve gazete haberleri de örnek olay olarak sunulmuştur. Olumsuzlukların, çatışmaların ve çelişkilerin yer aldığı böylesi metinler, doğrunun ve yanlışın neler olabileceğine, doğru ve yanlışla yaklaşım noktasında göreceliliğin olabileceğine, bir davranış yapmanın/yapmamanın kişinin kendisine ve olaydan etkilenebileceklerine yansımalarının neler olabileceğine dair ipuçlarını tartışılır kılabilir.

Nitekim 2004 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda da “öğrenciler sık sık gerçek hayat problemleri ve çelişkili durumlarla karşılaştırılmalı ve karşılaştıkları sosyal problemler üzerine yansıtıcı düşünceleri sağlanmalı”, “bir örnek olaydan ya da öyküden hareketle, değerleri açıklamaları, ahlaki muhakeme ve değer analizi yapmaları”, “kendi anlayışlarını sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturmaları” (Milli Eğitim Bakanlığı, 2004, s. 5-6) “bilgiyi deneyimlerine göre yorumlamaları” (s. 44) önemle vurgulanan ilkeler olarak ön plana çıkmaktadır. Eskinin olumsuzluğa yer vermeyen salt mükemmellikler ve “Bay/Bayan Doğru”larla dolu sihirli sosyal ortamları yeni ders kitaplarında yer almamaktadır. Yeni öğrenme anlayışına göre 2004 yılında basılan Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarında, tıpkı yaşamda olduğu gibi, yanlışların, olumsuzlukların ve nahoşlukların da yer aldığı metinlere yer verilmiştir. Bu yapı içerisinde, öğrencinin tanımları kendi yapması, neden-sonuç ilişkilerini kendi kurgulaması ve alınması gereken derslere kendisinin ulaşması amaçlanmaktadır. Metinlerde yer alan olumlu-olumsuz, iyi-kötü, hoş-nahoş, güzel-çirkin zıtlık ve çelişkileri, öğrencilerin tanımlara ulaşmasını, neden-sonuç ilişkilerini belirlemesini ve kendince çıkarımlarda bulunmasını sağlayacak altyapı hazırlayıcıdır (Kabapınar,2007a, 2007b).

Yapılan araştırmalar, 1998 programına göre yazılmış Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki ve derste yapılan faaliyetlerin hayata ve diğer derslere transfer edilebilme noktasında yetersiz kaldığını, öğretmenlerin anlattıkları Hayat Bilgisi dersinden çok memnun olmadıklarını, öğretmenlerin çoğunun Hayat Bilgisi dersi ğretiminde ders kitapları yerine yardımcı ders araçlarını tercih ettiğini ortaya çıkarılmıştır (Baysal, 1995). Benzer Şekilde 1998 yılı programına göre hazırlanan Hayat Bilgisi ders kitaplarına ilişkin ğretmen görüşlerinin irdelendiği bir başka çalışmada da; Hayat Bilgisi dersinde yaşamla ilgili konular ve güncel olayların sunulması, öğrenciye kazandırılacak davranışların yaşamda karşılaşacağı sorunların çözümünde kullanılabilir olması, öğrencilerin çok sayıda duyusuna hitap edecek materyalleri içermesi gerektiğini belirtmişlerdir (Arıbaş ve Yılmaz, 2004). Tuncer (1998) tarafından yapılan çalışmada da Hayat Bilgisi (2–3) ders kitaplarının fiziksel özellikleri ve dil-anlatım özellikleri bakımından öğretmenlerce orta düzeyde yeterli görülmekte iken; programa uygunluk, kavramların düzeye uygunluğu, lme değerlendirme bakımından yetersiz kaldığı ifade edilmiştir. 1998 yılı Hayat Bilgisi ders kitaplarına ilişkin yaptığı çalışmada bir başka araştırmacı da ders kitaplarının “ağdaş bir ders kitabı” sorumluluğunu taşımadığı, gerek metin gerekse görsel malzeme açısından, eğitimin ciddi sorumluluğunu taşıyabilecek seviyede olmadığını bildirmiştir (Erkan, 1998).

Bir başka çalışmada ise 1998 programı, hedefler boyutunda öğretmenler tarafından yeterli bulunurken, öğrenme-öğretme etkinlikleri ile değerlendirme boyutu yetersiz bulunmuştur. İçeriğin, yörelere göre değişen, günlük hayatta kullanılabilir, bilgiden çok eğitsel, uygulanabilir, öğrencilerin gelişimlerine uygun Şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Eğitim durumu yönünden yaparak ve yaşayarak öğrenmeye yer veren ve öğrenme-öğretme etkinliklerini ayrıntılı biçimde açıklayan bir düzenleme ile yeniden ele alınması gerektiği vurgulanmıştır (Özçetin, 2000, ss. 79–84). Eski Hayat Bilgisi 3. sınıf ders kitaplarını inceleyen bir başka araştırmada da 96 içerik standardı belirlenmiş ve bunların sadece % 14,6’sının Hayat Bilgisi ders kitaplarında yer aldığı öğretmenlerce dile getirilmiştir (Ocak ve Beydoğan, 2005).

Buna karşılık “Yeni İlköğretim Programı’na Göre Hazırlanmış Hayat Bilgisi Ders Kitaplarına İlişkin ğretmen Görüşlerinin İncelenmesi (Elazığ İli rneği)” adlı tez çalışmasında yeni ders kitaplarının, ğrenci motivasyonunu artırdığı, boyutunun uygun olduğu, metin uzunluklarının ğrenci seviyesine uygun olduğu, konuların günlük hayatla ilişkilendirilmediği ve öğrencileri keşfetmeye ynlendirmedeği, gereksiz bilgi ve ayrıntıları içermediği, resimlerin ders içeriğiyle uyutuğu, kullanılan dilin akıcı olduğu, Türkçeyi doğru ve etkili kullanma becerisini kazandırdığı, karar verme becerisi kazandırdığı, basitten karmaşığa ve yakından uzağa ilkelerine uyulduğunu, çoklu zekâ kuramına kısmen olanak sağladığı, değerlendirme çalışmalarının konuya göre çeşitlilik gösterdiği sonuçlarına varılmıştır (Yıldırım, 2006, ss. 161–174).

Ocak ve Gündüz (2006, ss. 40–52) “1998–2005 Hayat Bilgisi Ders Programları’nın ğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi (Afyonkarahisar İl rneği)” isimli makalede öğretmenlerin, eğitim programının öğeleri (kazanımlar, içerik, eğitim durumları ve değerlendirme) açısından 2004 Programı’nı 1998 Programı’na göre daha faydalı bulduklarını dile getirmişlerdir. Gömleksiz ve Bulut (2007, ss. 67–85) “Yeni Hayat

Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın Uygulamadaki Etkililiğinin Değerlendirmesi" isimli makalelerinde programda öngörülen kazanımların, kapsam, eğitim durumu ve değerlendirmenin uygulamada etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde, Hayat Bilgisi ders kitaplarının incelendiği araştırmalarda verilerin genellikle kapalı uçlu sorulardan oluşan anket yoluyla elde edildiği görülmektedir. Bu araştırma ise, eski ve yeni programlar temelinde hazırlanan Hayat Bilgisi ders kitaplarına ilişkin öğretmen değerlendirmelerinin görüşme yoluyla, dolayısıyla nitel veriler temelinde gerçekleştirilmesi nedeniyle literatüre katkı yapması beklenmektedir.

Bu araştırmada, sınıf öğretmenlerinin, 1998 ve 2004 İlköğretim Hayat Bilgisi Öğretim Programları'na göre hazırlanmış Hayat Bilgisi ders kitaplarına ilişkin bakış açılarını ve değerlendirmelerini ortaya koymak/saptamak amaçlanmıştır. Bu amaçla aşağıda yer alan sorulara cevap verilmeye çalışılacaktır:

1. Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki değişime ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?
2. Öğretmenlere göre bilginin sunumu noktasında 1998 ve 2004 Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarına göre hazırlanan ders kitapları ne gibi farklılıklar göstermektedir?
3. Tekrar 1998 Hayat Bilgisi Öğretim Programı'na ve 1998 Programı'na uygun hazırlanan ders kitaplarına dönüşe ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?
4. Eski ve yeni öğrenme anlayışlarıyla yetişen öğrencilerin sahip olacağı olası kişilik özellikleri açısından öğretmen görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. 1998 ve 2004 İlköğretim Programı'na göre hazırlanmış Hayat Bilgisi ders kitaplarının karşılaştırılması boyutunda nitel veri toplama yöntemlerinden Doküman İncelemesi kullanılmıştır. Öğretmenlerin, 1998 ve 2004 İlköğretim Programı'na göre hazırlanmış Hayat Bilgisi ders kitaplarına ilişkin görüşlerini almak için ise yine nitel veri toplama yöntemlerinden görüşme yöntemi kullanılmıştır. Ancak sınırlılıklar nedeniyle bu makalede Hayat Bilgisi ders kitaplarının analizine ilişkin veriler ve bunların sonuçlarına yer verilmemiş; öğretmenlerle yapılan görüşmelerin de bir bölümü sunulmuştur. Görüşme, yarı yapılandırılmış olarak hazırlanmıştır. Görüşmelerde öğretmenlerden alınan izin doğrultusunda ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Görüşme formu on sorudan oluşmaktadır. Bu sorular, sınıf öğretmenlerinin 1998 ve 2004 Hayat Bilgisi Programları'na göre hazırlanan ders, çalışma ve öğretmen kılavuz kitapları hakkındaki bilgi, deneyim ve uygulamalarına yönelik görüşlerini almak, bu anlamda yaşadıkları sıkıntıları ve olumlu buldukları yönleri tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır.

Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul ili Avrupa yakasındaki Sultangazi, Gaziosmanpaşa ve Şişli ilçelerindeki ilköğretim okullarında 1, 2 ve 3. sınıf okutmakta olan ve gönüllülük esasına göre seçilen 54 öğretmen oluşturmaktadır. Bu anlamda çalışma grubunun belirlenmesinde "kolay ulaşılabilir örnekleme" (Karasar, 2005, ss. 111–120) yöntemi kullanılmıştır. Bu öğretmenlerden 17 tanesi 4–5. sınıfları okuttuğu halde örnekleme dâhil edilmiştir. Çünkü bu öğretmenler eski ve yeni Hayat Bilgisi Programı ile

1, 2 ve 3. sınıf okuttuklarını belirtmişlerdir. Bu çerçevede eski ve yeni sisteme ait Hayat Bilgisi ders kitaplarına ilişkin bir bakış açısına sahip olmaları nedeni ile bu öğretmenlere de araştırmanın çalışma grubunda yer verilmiştir. Görüşülen öğretmenlerin 30'unu kadın, 24'ünü ise erkek öğretmenler oluşturmaktadır. Görüşülen öğretmenlerin yaş aralığı 33 ile 60 arasında değişmekte; örneklemdaki en genç öğretmen 10 yıllık deneyime sahipken, aralarında kıdemi en yüksek olan ve 38 yıldır görevde olan bir öğretmen de bulunmaktadır. Çalışılan öğretmenlerin 48'i devlet, 6'sı ise özel okullarda görev yapmaktadır. Araştırma 2009 yılı içerisinde gerçekleştirilmiştir.

Görüşmelerden elde edilen verilerin analizine ses kayıt cihazı ile elde edilmiş olan görüşme kayıtlarının, yazıya geçirilmesi ile başlanmıştır. Görüşme formundaki sorulardan elde edilen veriler, nitel araştırmalarda kullanılan veri çözümleme yöntemlerinden İçerik Analizi'ne tabi tutularak verilen yanıtlar kodlanmıştır (Yıldırım, Şimşek, 2004, 174). Kodlama yapıldıktan sonra veriler sınıflanmış ve kullanılan ortak ifadeler saptanarak madde haline getirilmiştir. Analizler yapılırken bazı öğretmenlerin sorulara birden çok yanıt verdiği görülmüştür. Bu nedenle sınıflandırmalar, verilen tüm yanıtlar dikkate alınarak yapılmıştır. Bunun ardından söz konusu sınıflandırma sistemi kullanılarak açık uçlu sorulara verilen yanıtlar bir kez de ikinci bir araştırmacı ("inter-coder" ya da "inter-rater reability) tarafından kodlanmış ve iki kodlama arasındaki tutarlılık 0.93 olarak bulunmuştur. Tutarlılığın yüksek oluşu nitel analizlerin iç güvenilirliği olarak kabul edilmiştir. Ayrıca araştırmanın iç güvenilirliğini önemli ölçüde yükselteceği önerildiğinden (LeCompte ve Goetz, 1982, Silverman, 1993) araştırmanın sonuçları rapor edilirken doğrudan görüşme alıntılarına yer verilmiştir.

BULGULAR

Amaç 1: Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki değişime ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?

Çalışma grubundaki sınıf öğretmenlerinin görüşmede kendilerine sorulan ve Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki değişikliklere ilişkin, açık uçlu soruya verdikleri yanıtlar "Hayat Bilgisi Ders Kitaplarındaki Değişimi Olumlu ve Olumsuz Bulanlar" kategorileri altında aşağıda Tablo 1 ve 2'de sunulmuştur.

Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki değişimi olumlu bulan öğretmenlerin verdiği yanıtlar incelendiğinde, öğretmenlerin 15'i "Görsellerin zengin olması", 13'ü "Öğrenci merkezli olması", 6'sı "Öğrenciyi araştırmaya yöneltmesi", 5'i "Sözel becerileri geliştirmeye yönelik olması", 5'i "Ezbere dayalı olmaması" dile getirilmiştir. Yapılandırmacı yaklaşım temel alınarak hazırlanan 2004 İlköğretim Programı'nın bahsettiği temel sayıtlardan en önemlileri de; öğrenci merkezli olma, bilgi yükünün azaltılarak bilgiyi öğrenenin yapılandırması, çocuk yaş ve gelişim özelliklerine uygun olması, araştırma-sorgulama-kıyaslama-eleştirel düşünme gibi bilimsel süreç becerilerini kazandıracak nitelikte araçlar ve eğitim ortamlarının düzenlenmesidir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2004). Bu çerçevede öğretmenlerin yeni ders kitapları için öngördükleri ile programın temel felsefi kavramları arasında paralellik olduğu ifade edilebilir. Değişimi olumlu bulan öğretmenlerin vurgu yaptığı boyutlardan biri olan 6 öğretmenin ifade ettiği "Öğrenciyi araştırmaya yönlendirmekte" ve 5 öğretmenin belirttiği "Akıl yürütme, kıyaslama ve günlük hayatla ilişkilendirme daha fazla" gerekçeleri için Ö18 görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir;

Tablo 1. Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki değişimi olumlu bulan öğretmenlerin görüşleri

Gerekeçe	Sayı
Görselleri zengin	15
Öğrenci merkezli	13
Öğrenciyi araştırmaya yönlendirmesi	6
Çalışma kitabının varlığı güzel	6
Sözel beceriyi geliştirmeye yönelik	5
Ezbere dayalı değil	5
Günlük hayatta kullanılabilir bilgiler içermekte	5
Akıl yürütme ve kıyaslama daha fazla	5
Çocuğun dünyasına uygun	3
Çoklu zekâya uygun	3
Bilgi yükü hafifletilmiş	3
Etkinlik soruları daha kaliteli	2
Eski kitaplardaki bilgiler didaktik ve statükocuydu	2
Bilişim teknolojilerinden faydalanmayı sağlamakta	1
Öğrenci seviyesine uygun	1
İçerik daha bilimsel ve mantıklı	1
Tüm öğrencilere hitap etmekte	1
Değerlendirme yöntemleri daha zengin	1
Eğitim alanındaki gelişmelere uygun	1
Temalardaki bütünlük unutmayı zorlaştırmakta	1
Hak ve sorumluluklarını bilen vatandaş yetiştirmede etkili	1
Çocuklar yeni kitaplarla daha çabuk öğrenmekte	1
Yaparak-yaşayarak öğrenmeye uygun	1
Eski kitaplar öğretmen merkezliydi	1
Genel Toplam	84

Ö18. Eski ders kitapları daha çok bilgi yığıını olarak önümüze çıkıyordu. şimdiki ders kitaplarında daha çok sorarak yönlendiriyor. Çocuklara kıyaslama, akıl yürütme ve günlük hayatla ilişkilendirmesi biraz daha fazla. Eski kitaplarda buna daha az yer veriliyordu. Soru daha az soruyordu. Bilgi vermek amaçlıydı. Daha çok bilgiyi sunuyordu. Soru sorup düşündürme aşaması daha az kalıyordu.

Ö18'in görüşlerine göre, eski kitaplar bilgi verme amaçlı olması yanında düşündürücü sorularla öğrenciyi kıyaslama, akıl yürütme becerileri kazandıracak içeriğe sahip değillerdi. Ancak yeni kitapların daha çok akıl yürütme, kıyaslama ve günlük hayatla ilişkilendirme fırsatı sağladığını belirtmiştir. Yeni ders kitaplarını farklı bir açıdan değerlendiren bir öğretmen ise şunları ifade etmiştir;

Ö46. Önceden daha çok öğretmen temelli kitaplardı. Yani dersi, öğretmenin yürütmesi gerekiyordu. Öğrenciye pek fazla yapacak şey kalmıyordu, öğrenci merkezli değildi. Şu anda öğrenci merkezli hale getirilmiş. Öğrencilerle beraber kolayca etkinlikleri yapabiliyoruz. Hem ders daha zevkli geçiyor, hem de öğrencinin katılımını sağlıyor. Bizim de yükümüz hafiflemiş oluyor. Dolayısıyla yeni kitapları şahsen şu an için daha çok beğeniyorum.

Görüldüğü üzere yukarıdaki öğretmen ders kitabındaki değişim hakkındaki görüşlerini, eski ile yeniyi kıyaslayarak paylaşmıştır. Ö46'ya göre eski kitaplar öğretmen temelliyken, yaşadığı değişikliklerin ardından yeni Hayat Bilgisi ders kitapları öğrenci merkezli hale gelmiştir. Yine bu sınıf öğretmeni tüm bunlara ek olarak, öğrenci merkezli işlenen derslerin zevkli geçtiğini, öğrencilerce etkinliklerin kolaylıkla yapılabildiğini ve öğrenci katılımı sağlandığı için öğretmenin üzerindeki yükün (dersi yürütme görevinin) azaldığını ifade etmiştir. Yukarıdaki görüşleri destekleyen diğer bir öğretmen ise düşüncelerini şu şekilde özetlemiştir;

Ö4. Sözel ifade becerilerinin gelişmesi noktasında çok faydalı oldu. Daha rahat anlatabiliyorlar. Bu da kitapların öğrenci merkezli oluşundan kaynaklı. Daha çok çocuğu konuşturmaya yönelik olduğundan çocuk daha çok aktif.

Ö4'e göre de Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki değişiklik sayesinde kitaplar öğrenci merkezli hale gelmiş, bu ise öğrencilerin sözel ifade becerileri yönünden gelişmelerini sağlamıştır. Öğretmenlerin yorumlarından yola çıkılarak Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki değişiklikler sayesinde kitaplar; bilgi yükünden kurtulmuş, öğrencileri araştırma, kıyaslama, günlük hayatla ilişkilendirme ve düşünmeye sevk eder hale geldiği ve öğrenciyi aktif kılarak öğrenme ortamını öğrenci merkezli hale getirdiği söylenebilir. Aşağıdaki Tablo 2'de ise değişimi olumsuz bulan öğretmenlerin ifadelerinin analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 2'de öğretmenlerce yeni Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki değişime ilişkin verilen yanıtlara bakıldığında, değişimi olumsuz bulan öğretmenlerin daha çok eski ders kitaplarıyla kıyaslayarak cevap verdikleri görülmüştür. Yeni Hayat Bilgisi ders kitaplarında görülen olumsuz özelliklere bakıldığında öğretmenlerin 14'ü "Bilgi yönünden zayıf olduğunu", 6'sı "Kalabalık sınıflarda kullanılabilir olmadığını", 3'ü "Bilgi eksiği olduğu için derslerin öğretmen merkezli olarak işlendiğini", 3'ü "Her bölgeye hitap etmediğini" belirtmektedir. Öğretmenlerce verilen yanıtlar incelendiğinde yeni ders kitaplarında bilginin azaldığı, bazı öğrencilerin seviyesinin altında kaldığı ve içeriğin verilen süreye göre yoğun olduğu gibi eleştiriler getirdikleri görülmektedir. Bilgi yükünün azaltılması ve ağır olan içeriğin hafifletilmesi yeni program ve ona uygun hazırlanan ders kitaplarındaki başlıca değişikliklerden birkaçıdır. Program esnek ve öğretmenlerce değiştirilebilir, kısaltılabilir veya zenginleştirilebilir özelliğe sahip olarak hazırlanmıştır. Programda ayrılan ders süresine göre içeriğin planlanması ise öğretmenlerin inisiyatifine bırakılmıştır. Yine önemli görülebilecek bir eleştiri noktasını da yeni ders kitaplarının, kalabalık mevcutlu sınıflarda uygulanabilir olmayışı yönündedir. Aslında fiziki şartların uygun olmadığı öğrenme ortamları, program ve ders kitaplarının tam anlamıyla uygulanmasında, her öğrenciyi derse katabilme anlamında sıkıntı yaratmaktadır. Değişimi olumsuz olarak gören öğretmenlerin en çok vurgu yaptığı boyut 14 öğretmenin ifade ettiği "Yeni kitaplar bilgi yönünden zayıf" eleştirisi için Ö22 görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir.

Tablo 2. Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki değişimi olumsuz bulan öğretmenlerin görüşleri

Gerekeçe	Sayı
Bilgi yönünden zayıf	14
Kalabalık mevcutlu sınıflar için uygun değil	6
Bazı etkinlikler öğrenci seviyesini aşmakta	3
Bilgi eksiği olduğu için dersler öğretmen merkezli olmakta	3
Her coğrafi bölgeye hitap etmemekte	3
Çocuklar bu kitaplarla bilgiyi yapılandıramamakta	3
Ders ve çalışma kitabının iki parça olması kullanışsız	3
Türkiye’deki fiziki, ekonomik, kültürel şartlara uygun değil	3
Etkinlikler birbirini tekrar etmekte	3
Etkinlik sayısı verilen süreye göre fazla	2
İçerik ders süresi için fazla	2
Araştırmaya dayalı etkinlikler maddi imkânlar açısından uygun değil	2
Kitaplar yüzeysel ve basit	2
Atatürkçülük konuları iyi işlenmemekte	2
Defterleri devre dışı bırakmakta	1
Ölçme ve değerlendirme teknikleri kalabalık sınıflar için uygun değil	1
Etkinlikler daha yerel yapılabilmeli	1
Yazılı anlatım becerisini zayıflatmakta	1
Kitaplar çizgi roman gibi, hayatın bilgisini vermemekte	1
Malzemesi kalitesiz ve çabuk dağılmakta	1
Fen ve Teknoloji ile Sosyal Bilgiler derslerine alt yapı oluşturamamakta	1
Etkinlikler çocukları internete bağımlı yapmakta	1
Görseller iki kitapta da yeterli değil	1
Genel Toplam	60

Ö22. İçerik olarak pek dolu bulmuyorum. Yani boş, bilgiden yoksun. Sadece düşünüp bilgiye ulaşmaya yönelik bir ders kitabı. Çocuklardan, temeli olmadığı için, cevap alamıyoruz. Ayrıca çok sıkılıyorlar. Yorumlarla, ufak ipuçlarıyla bilgiye ulaşmaya çalışıyorlar ama istenen sonucu göremiyorum, alacağımızı da sanmıyorum açıkçası.

Yukarıda görüşlerini belirten öğretmen tarafından yeni ders kitapları “bilgiden yoksun” hatta “boş” olarak tarif nitelerken, yeni Hayat Bilgisi ders kitapları aracılığıyla öğrencilerin bilgiye yorum ve ipuçları yardımıyla ulaşamayacaklarını düşünmektedir. Aslında yukarıdaki öğretmenin görüşleri incelendiğinde yeni ders kitaplarına getirdiği, bilgi yönünden eksik olması eleştirisinin yanı sıra, çocukların bilgiye ulaşmada başarısız olması sonucunu çocukların temel olarak yetersiz olduğu sebebine de dayandırdığı görülmüştür. Yeni Hayat Bilgisi ders kitaplarının bilgi yönünden zayıf olduğu konusunda aynı yönde görüş bildiren bir başka öğretmen ise şunları söylemiştir;

Ö44. Sadece konu başlıkları var. Konu başlıkları altında bilgiler de olmadığı için, çocuklar da TV'ye daha çok alışkın oldukları için, görsel açıdan daha zengin bir çalışma yapmaları gerekirdi. Eski kitaplarda en azından alttaki bilgilerle görselleri kafanda tamamlayabiliyordun. Şimdiki kitaplarda bilgi olmadığı için, sadece sorular olduğu için görsellerde çözüm arıyorsun, görsellerde cevap arıyorsun. Görsellerin hepsinde de cevap bulamıyorsun. O yüzden yeni kitapların eksik olduğunu düşünüyorum.

Yukarıda yeni ders kitaplarında bilgi eksikliği olduğunu belirten öğretmenin diğer bir eleştirisi ise, TV'deki zengin görsellere alışkın olan çocuklarca yeni kitaplardaki görsellerin yetersiz geleceği, bu nedenle de daha zengin görsel çalışmasının yapılması gerektiğidir. Yeni kitaplardaki, öğretime eksik görülen bilgiye bu şekilde ulaşılabileceğini düşünmektedir. Uzun öğretmenlik deneyiminin vermiş olduğu alışkanlıkla sınıf öğretmenlerinin eski kitaplardaki bilgi yükünü ders kitabında olması gerekli bir özellik olarak gördüğü görülmüştür. Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki değişime ilişkin olumsuz görüş bildiren öğretmenlerden bir başkası ise aşağıdaki gibi görüş bildirmiştir;

Ö35. Yapılandırıcı yaklaşıma göre hazırlanmış güzel kitaplar. Fakat mevcutlar kalabalık olduğu için, bu mevcutlarla bunun işlenmesi güç oluyor. Çocukların çoğu söz hakkı almadan ders bitiyor. Çocuğun konuşmasına yönelik olduğu için çok başarılı olduğunu düşünmüyorum.

Yapılan görüşmelerde yeni ders kitapları hakkında olumsuz görüş bildiren bazı öğretmenlerin aslında kitabın kendisine değil, uygulandığı eğitim ortamıyla olan uyumu hakkında eleştiri getirdiği ve yukarıdaki öğretmenle aynı yönde görüş bildirdiği görülmüştür. Bu sebeple öğretmen kılavuz kitabında, yeni ders kitaplarının kalabalık sınıflarda uygulanmasına dair ek önerilerin eklenmesi düşünülebilir. Bir başka öğretmenin Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki değişime ilişkin olumlu yönde görüş bildirdiği halde, yukarıdaki görüşü destekleyen bir ifadeyi de kullandığını görmekteyiz. Bu öğretmenin düşünceleri aşağıdaki gibidir;

Ö19. Yeni ders kitabının daha öğrenci merkezli olduğunu, öğrencileri daha çok araştırmaya, daha çok konuşmaya yönelik olduğunu gördük. Eskiden öğrenciyi konuşturmak için öğretmen gayret ederdi. Yenilerde ders kitabı içeriği ağırlıkta, eskiden biz sorular hazırlardık öğrenciyi daha rahat konuşturmak için. Yeni kitaplarda buna yönelik sorular var, çalışma kitaplarında uygun etkinlikler var. Biraz kalabalık ama sınıflarımız, yapılması denetimi zor oluyor. Biraz bu konuda zorluk var.

Görüldüğü gibi yukarıdaki öğretmenimiz de yeni ve çalışma kitaplarındaki içerik (sorular ve etkinlikler) sayesinde öğrencilerin araştırma ve konuşma becerileri geliştirdiği yönünde görüşlerini dile getirmiştir. Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki değişime ilişkin olumlu yönde görüş bildirmesine karşın, olumsuz görüş bildiren bir grup öğretmenle aynı eleştiriyi yaparak, kalabalık mevcutlu sınıflarda uygulamada yaşadıkları zorluğu dile getirmiştir.

Amaç 2: Öğretmenlere göre bilginin sunumu noktasında 1998 ve 2004 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programları'na göre hazırlanan ders kitapları ne gibi farklılıklar göstermektedir?

Çalışma grubundaki sınıf öğretmenlerinin görüşmede kendilerine sorulan ve 1998 ve 2004 Hayat Bilgisi ders kitaplarında bilginin sunumundaki değişimi nasıl değerlendirdiklerine ilişkin açık uçlu soruya verdikleri yanıtlara ait analiz sonuçları Tablo 3 ve Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 3. Bilginin sunumu noktasında değişimi olumlu bulan öğretmenlerin görüşleri

Olumlu Bulma Gerekçeleri	Sayı
Genel Toplam	78
Eski Kitaplar Temelinde Görüş Açıklayanlar	23
Ezbere dayalıydı	16
Doğruyu dikte ediyordu	3
Tanımlar bilgisiyle doluydu	2
İçeriği gerçek hayattan kopuktu	1
Bilgiyi hazır vererek öğrenciyi sınırlandırıyordu	1
Yeni Kitaplar Temelinde Görüş Açıklayanlar	55
Öğrenci bilgiyi yapılandırabilmekte	14
Öğrenci merkezli	11
Araştırmaya, sorgulamaya dayalı	7
Öğrencinin zihnini zorlamakta	4
İçerik çocuğun dünyasına uygun	4
Günlük hayatla bütünleşmiş	3
İçerik teknolojiyle desteklenmiş	2
Öğretmenin kullanacağı yöntemleri çeşitlendi	2
Salt bilgi sunmamakta	2
Konular sadeleştirilmiş	1
Çocuklar yeni kitaplardaki içerikle daha çabuk anlamakta	1
İçeriği esnek (öğretmen-öğrenci zenginleştirilebilmekte)	1
Eskilere oranla cinsiyet ayrımcılığı azalmış	1
İçeriği çoklu zekâya uygun	1
İçeriği çocukların düzeylerine indirilmiş	1

Tablo 3’e göre bilginin sunumu noktasında Hayat Bilgisi ders kitabındaki değişime ilişkin öğretmen görüşlerine bakıldığında; değişimi olumlu bulan öğretmenlerden 16’sı “Eski ders kitaplarının ezbere dayalı olduğu”, 3’ü “Eski ders kitaplarının doğruyu dikte ettiği”, 14’ü “Yeni ders kitapları aracılığıyla öğrencilerin bilgiyi yapılandırabildiği”, 11’i “Yeni ders kitaplarının öğrenci merkezli hazırlandığı”, 7’si “Yeni ders kitaplarının araştırmaya, sorgulamaya dayalı olduğu” şeklinde ifade edilmektedir. Öğretmenlerce Hayat Bilgisi ders kitaplarında bilginin sunumu noktasında yaşanan değişim en genelde olumlu olarak yorumlanmaktadır. Bu yönde görüş bildiren öğretmenlerden biri şunları söylemektedir;

Ö51. Bilgi öğretmenin anlatacağı tarzda düzenlenmişti kitaplarda. Öğrenci sadece okuyordu. Ama şimdi öğretmene verilen kılavuz kitaplarla da öğretmen onlarla beyin fırtınası yapabiliyor, çocuklarda çağrışımlar yapabiliyor, başka derslerle ilişkilendirebiliyor. O yüzden daha rahat konuları anlatabiliyor öğretmen. Öğrenciler de çok daha rahat o konuyu kavriyorlar.

Yukarıda 2004 Hayat Bilgisi ders kitaplarında bilginin sunumu bakımından olumlu değişimler gözlediğini belirten Ö51, eski kitaplardaki sunumun anlatım yöntemiyle sınırlı olduğundan, yeni kitaplarda ise beyin fırtınası, çağrışımlar yoluyla öğretim, diğer derslerle ilişkilendirme gibi yöntemlerle içeriğin zenginleştiğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra öğretmen kılavuz kitapların bu anlamda öğretmene rehberliğini de ifade etmektedir. Olumlu görüş bildiren öğretmenlerin en çok vurgu yaptığı boyut 14 öğretmenin ifade ettiği "Öğrenci bilgiyi yapılandırabilmekte" gerekçesi için Ö51'i destekleyen Ö8 görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir;

Ö8. Ben bu soruyu bu şekilde düşünmek istemiyorum. Çünkü soru öğrenciye sunumu noktasında diyor, oysa ki öğrenciye sunum yok yeni ders kitaplarında. Yeni kitaplarda öğrenciye bir şey sunmuyorsunuz. Öğrenci zaten kendisi yaparak öğreniyor. Bu anlamda bir değişiklik var. Eski kitaplardaki ders metotlarına göre siz öğrenciye sunuyordunuz dersi, öğrenci aldığını alıyordu. Ama burada bir sunum yok, burada öğrenci kendisi bizzat etkinlikleri yaparak oradan kendine dersler çıkarıyor, öğreniyor. Öğretmen sadece rehberlik yapıyor, yol gösterici oluyor. Yoksa çocuk zaten etkinliklerle kendi sonucuna ulaşıyor. Ona sunmak yok artık.

Yukarıdaki öğretmen görüşme sorusunun ifade şeklini eleştirerek başladığı konuşmasında; yeni kitaplarla birlikte eskinin öğrenciye anlatım ya da sunum geleneğinin bozulduğunu, öğrencinin etkinlikler aracılığıyla bilgiyi bizzat kendisinin yapılandığı, öğretmenin öğrenme sürecinde bir kılavuz, bir rehber ve yol gösteren kişi rolüne sahip olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda yeni ders kitaplarının yapılandırmacı öğrenme anlayışını yansıttığına dair düşünceler önem kazanmaktadır. Yeni kitapların, eski kitaplarda olduğu gibi öğretmeni anlatım yöntemiyle sınırlamadığı, öğretmenin kullanacağı öğretim yöntemlerini çeşitlendirdiğinden bahseden başka bir öğretmenin görüşleri şu şekildedir;

Ö3. Öğretmenin kullanacağı eğitim yöntemini değiştirmiştir kitap. Yani sadece anlatım yöntemini kullanarak dersi kullanarak anlatmak mümkündü geçtiğimiz programda ve kitaplarda. Kitap öğretmeni biraz da öyle yönlendiriyordu. İşte başlangıçta hazırlık soruları, öğretmenden gelecek bir anlatım, sonunda değerlendirme gibi. Ama şimdiki programda biraz daha çoklu zekâ kuramı da işin içine girdikten sonra, Milli Eğitim de biz öğretmenler de, bunun daha çok farkında olmaya başladıkten sonra, birden çok davranışa hitap edebilir etkinlikler biraz daha çoğaldı. Mesela sadece görsel algı değil, sadece işitsel algı değil, sadece işitsel zekâyâ ya da sadece görsel zekâyâ değil kinestetik zekâ ve pek çok diğer zekâ çeşitlerine de hitap etmeye başladı. Bu da öğretmenin kullanacağı yöntemleri düz anlatım yönteminden başka başka yöntemlere aşmasını sağladı. Bir de senaryo yönteminin daha fazla sayıda çocuğun derse katılımını sağladığını düşünüyorum. Yani çoklu zekâ kuramının amacı da bu ya; daha çok öğrenciye hitap edebilme durumu.

Ö3, yeni kitaplarla birlikte çoklu zekâ kuramının işin içine girmesiyle birlikte, öğretmenin farklı öğrenme türlerine sahip öğrenciler için farklı öğretim metotlarını

kullandığını, bunun ötesinde yeni kitaplardaki farklı zekâ çeşitleri göz önüne alınarak hazırlanan etkinlikler aracılığıyla, her öğrencinin kendini yeterli gördüğü etkinlik aracılığıyla kendini ifade ettiği ve derse katıldığı vurgulanmaktadır. Ö3 tarafından altı çizilen bir diğer önemli nokta; Hayat Bilgisi dersinde çocukların zenginleşen öğrenme ortamı sayesinde eğlenerek öğrenmelerine olanak sağlaması noktasında programda belirtilen, çocuğun dünyasında uygunluk ve çocuğun eğlenirken öğrenmesi hedeflerinin de bir anlamda ipuçlarını vermektedir. Yeni ders kitaplarındaki içeriğin öğrencileri araştırmaya yönelttiğini belirten Ö54, şunları ifade etmektedir;

Ö54. Eski kitaplarda belli çerçevede bilgi vardı. Çocuk sadece onunla sınırlıymış gibi algılıyordu. Ama yeni kitaplarda daha çok araştırmaya yöneltiyor, çocuk sadece o kitaba bağlı kalmıyor. Diğer kitaplardan da araştırma gereği hissediyor. Orada fazla bir bilgi yok aslında, “şunu yap”, “bunu yap”, “şunu araştır”, “bununla konuş”, “bununla röportaj yap”, “ne gördün”, “ne hissettin”, “ne gözledin” gibi çocukları başka kaynaklara da yönlendiriyor.

Ö54, eski ders kitaplarındaki bilginin sunum tarzını eleştirirken, kitapta verilen bilgi içeriğinin, öğrencide, o konu ile ilgili bilgilerin, kitapta o konu başlığı altında verilenlerle sınırlı olduğu algısı uyandırdığını belirtmektedir. Ancak yeni kitaplarda salt bilgi sunumu olmadığı, yönlendirici sorularla öğrenciyi farklı kaynaklardan araştırmaya teşvik etmesi bakımından daha olumlu bulunmaktadır. Aşağıdaki Tablo 4’te ise bilginin sunumu noktasındaki değişimi olumsuz bulan öğretmenlerin analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 4. Bilginin sunumu noktasında yaşanan değişimi olumsuz bulan öğretmenlerin görüşleri

Olumsuz Bulma Gerekçeleri	Sayı
Genel Toplam	34
Eski Kitaplar Temelinde Görüş Açıklayanlar	5
İçeriği daha doyurucuymdu	5
Yeni Kitaplar Temelinde Görüş Açıklayanlar	29
Bilgi yok	11
İçeriği kalabalık sınıflar için işlevsel değil	5
Teknolojik kaynak olmadığı için öğretmen merkezli işlenmekte	4
İçerikte yerellik yakalanamamış	3
İçeriği için çocukların ön hazırlığı yeterli değil	2
İçeriği görsellerle doldurulmuş	1
Çocuklar bilgiyi yapılandıramamakta	1
İçerik ders süresine göre yoğun	1
Öğretmenlerin formasyonu kitapların içeriği için yeterli değil	1

Tablo 4’e göre değişimi olumsuz bulan öğretmenlerden; 5’i “Eski kitapların içeriğinin daha doyurucu olduğu”, 11’i “Yeni kitaplarda bilgi olmadığı”, 5’i “Yeni kitapların kalabalık sınıflar için işlevsel olmadığı”, 4’ü “Yeni ders kitaplarının gerektirdiği teknolojik kaynak bulunmadığı için dersin öğretmen merkezli işlendiği” şeklinde görüşlerini belirtmektedir.

2004 Hayat bilgisi ders kitaplarında bilginin sunumu noktasındaki değişim konusunda olumsuz görüş bildiren öğretmenlerin vurgu yaptığı boyutlardan 5 öğretmenin ifade ettiği “Kalabalık sınıflarda işlevsel değil” eleştirisi için Ö26 aşağıdaki Şekilde belirtmektedir;

Ö26. Hiçbir değişim görmüyorum. Çünkü sınıflarda fiziki ortam hazır değil. Yine öğretmen eksenli dersler işlendiği için eskisinin devamı gibi oluyor. Çocuk elindeki kitaptan yararlanmayı bilmiyor. Öğretmenin rehberliği de buna yeterli değil. Sınıflar çok kalabalık. Her öğrenciye birebir yetiőemiyorsun.

Yukarıdaki görüş incelendiğinde görüşünü bildiren öğretmenin aslında yeni ders kitaplarındaki bir olumsuzluktan çok, okulunun fiziki ortamının ve kalabalık sınıf mevcutlarından yakınmakta olduğu görülmektedir. Yeni ders kitaplarının kendi sınıfında işlevsel olmadığı anlaşılmaktadır; öğrencilerin kitaplardan yararlanamadığı ve öğretmen rehberliğinin başarılı olmadığı diğer eleştiri noktalarıdır. Aşağıda görüş bildiren Ö5 de bu görüşü desteklemektedir.

Ö5. Sınıflarımız kalabalık, çocuklar kendini rahat ifade edemiyor. Sınıflar 20 kişilik olsaydı değişim çok net görülebilecekti çocuklarda. Fiziki Şartlara uygun değil.

“Değişimi olumsuz” olarak gören öğretmenlerin en çok vurgu yaptığı boyut 11 öğretmenin ifade ettiği “yeni kitaplarda bilgi yok” eleştirisi için Ö48 görüşlerini Şu Şekilde açıklamaktadır;

Ö48. Bilginin öğrenciye sunumu konusunda biz elimizdeki mevcut kaynaklarla ve bilgimizle öğrenciye bilgiyi aktarıyoruz. Fakat çocukların tekrar etmesi hususunda eskiden ellerindeki kitaplarda bizim verdiğimiz bilgi yazıyordu. Şimdiki kitaplarda verdiğimiz bilgiler yazmıyor. Biz bu bilgiyi çocuklara artı olarak aktarıyoruz. Kitapta eksik gördüklerimizi takviye etmeye çalışıyoruz.

Ö48, ders kitaplarında eskilerinde olduğu gibi bilgi içeriği olmasını gerekli görmekte, yeni ders kitaplarında bu Şekilde bir içerik bulamadığı için bunu kendi anlatımı ve ek birtakım kaynaklarla bilgi aktarımı yoluyla gerçekteőtirdięini belirtmektedir. Bu tavrı, bazı sınıf öğretmenlerinin eski öğrenme anlayışı alışkanlığından kurtulamadıklarını, yeni programdaki öğrenme anlayışlarını ise benimsemediklerini/kavrayamadıklarını düşünmektedir. Yine bir başka öğretmenimiz öğrencilerin imkânlarının yeni kitapların kullanımı açısından engeller çıkardığı yönünde görüş bildirmektedir.

Ö23. Değişim var. Kendilerinin araőtırması açısından iyi. Ama çocuklarda yeterli kaynak yok. Kütüphanelerin kullanılması falan diyoruz ama çok yeterli olduğuna inanmıyorum. Aileden de çok bir Őey alamıyor çocuklar. İnternet genelde iyi Őeyler için kullanılmıyor Türkiye’de. Öęrenciler internet kafelere oyun amaçlı gidiyorlar. O yüzden de çok yeterli olmuyor. Özellikle evinde bilgisayar olan öğrencilerin hepsinin derslerinde dūőme oluyor.

Ö23, öğrencileri araştırmaya yöneltmesi açısından yeni kitapları olumlu bulmakla birlikte, çocuklardaki kaynak yetersizliği, aile faktörü ve internetin olumsuz etkilerinin kitaplardan yeterince yararlanma noktasında yeterli olmadığını belirtmektedir. Aslında Ö23’ün eleştirisi kitap içeriğine değil, mevcut öğrenci ve ailelerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısıyla örtüőmemesi yönünde olduğu gözlenmektedir. Yukarıdaki öğretmen görüşleri dikkate alındığında öğretmenlerin büyük çoğunluğu tarafından yeni kitaplardaki

bilginin sunumu noktasında yaşanan değişimin olumlu olarak karşılandığı, ancak eleştirilerin toplandığı ortak noktalarının ise kitap içeriğinin öğrencilerin imkânları, sınıf mevcutları ve okulların fiziki şartlarına uygun olmadığı yönündedir. Bu nedenle yeni ders kitaplarının içeriğinin (bilginin sunumu bakımından) farklı öğrenci yapısına ve farklı fiziki yapıdaki okullar ve sınıflar için yeterli olacak ve işlevsel hale gelecek biçimde yeniden gözden geçirilmesi ifade edilebilir.

Amaç 3: Tekrar 1998 Hayat Bilgisi Öğretim Programı'na ve 1998 Programı'na uygun hazırlanan ders kitaplarına dönüşe ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?

Örneklem grubundaki sınıf öğretmenlerinin görüşmede kendilerine sorulan ve tekrar 1998 Hayat Bilgisi Öğretim Programı'na ve 1998 Programı'na uygun hazırlanan ders kitaplarına dönüşe ilişkin, sorulan açık uçlu soruya verdikleri yanıtlar aşağıda Tablo 5, 6 ve 7'de sunulmuştur. Bu tablolarda sırasıyla eski ders kitaplarına dönülmesini isteyen, dönülmesini istemeyen ve iki ders kitabının olumlu özelliklerinin birleştirilmesini isteyen öğretmenlerin görüşlerine yer verilmiştir.

Tablo 5. Tekrar eski ders kitaplarına dönülmesini isteyen öğretmenlerin görüşleri

Eski Programı ve Eski Ders Kitaplarına Dönülmesine İlişkin Öğretmen Görüşleri	Sayı
Eskiye Dönülmesini İsterdim	8
Eski Program ve Ders Kitapları	6
Bilgilendiriyordu	3
Bilgi hazır olduğundan öğretmen zorlanmıyordu	1
Bir ilköğretim öğrencisinin bilmesi gerekenleri veriyordu	1
Göreve başladığım/alıştığım/bildiğim sistemdi	1
Yeni Program ve Ders Kitapları	2
Etkinliklerin çoğu uygulanabilir değil	1
Öğrenci merkezli sistemle başarılı olunmamakta	1
Genel Toplam	75

Tablo 5, 6 ve 7 incelendiğinde eski ders kitaplarına dönüşü desteklemeyen öğretmenlerin sayısı 51 iken, destekleyenlerin sayısı ise 8 kişidir. Bu da gösteriyor ki eski kitaplara dönüşü desteklemeyen öğretmenlerin sayısı destekleyecekleri yönünde görüş bildirenlere oranla oldukça fazladır. Tablo 5, 6 ve 7'ye göre tekrar eski program ve ders kitaplarına dönüşe ilişkin görüşlere bakıldığında öğretmenlerin 8'i dönülmesini isterdim derken, yine bunların da 3'ü "Eski ders kitaplarının bilgilendirdiği" ve 1'i "Yeni ders kitaplarındaki etkinliklerin çoğu uygulanabilir değil" şeklinde görüş belirtmektedir. Öğretmenlerin 52'si eskiye dönüşü desteklemezken, 10'u "İki ders kitabının olumlu yanları alınarak yeni bir kitap oluşturulmalı", 6'sı ise "Tepkim olmazdı" şeklinde belirtmektedir. Eskiye dönülmesini istemeyen öğretmenlerden 6'sı "Eğitim geriye değil ileriye, gelişmeye dönük olmalı", 5'i "Eski ders kitaplarının ezbere dayalı olduğu", 5'i "Eski kitaplarda

düşündürücü soruların olmadığı”, 4’ü “Denenmiş ve başarısız olmuş bir programa dönmek mantıksız olduğu” şeklinde belirtmektedir. Öğretmenlerin 7’si “Yeni ders kitaplarındaki etkinliklerin eski ders kitaplarındaki bilgi içeriğiyle doyurulması gerektiği”, 2’si ise “Eski ve yeni yöntemleri yeri geldikçe kullandıklarını” belirtmektedir. Eski yaşantıların kazandırdığı yerleşmiş alışkanlıkların değiştirilmesinin güçlüğü yanında, öğretmenlerin pek çoğunun değişen Hayat Bilgisi ders kitaplarından memnun oldukları ve eski program ve ders kitaplarına dönüşü, yani geriye dönüşü desteklemedikleri görülmektedir. “Eski programa ve ders kitaplarına dönülmesini isterdim” yönünde görüş bildiren öğretmenlerden biri eski program ve ders kitapları için “Bilgi hazır olduğundan öğretmen zorlanmıyordu” gerekçesi için Ö12 aşağıdaki şekilde düşüncelerini belirtmektedir;

Tablo 6. Tekrar eski ders kitaplarına dönülmesini istemeyen öğretmenlerin görüşleri

Eskiye Dönülmesini İstemezdim	51
Eğitim geriye değil ileriye/gelişmeye dönük olmalı	5
Böyle bir değişim öğrenci üzerinde negatif bir transfer yaratırdı	1
Yeni bir programa uyum sağlamak zor	1
Eski Program ve Ders Kitapları	27
Ezbere dayalıydı	5
Düşündürücü sorular yoktu	5
Denenmiş /başarısız olmuş bir program, dönmek mantıksız	4
Araştırmaya dönük değildi	2
Konuşamayan, tekdüze çocuklar yetiştiriyordu	2
Görseller yetersizdi	2
Bilimle yaşantı arasında kopukluk vardı/ Öğretmen merkezliydi/ Kişilik gelişimini desteklemiyordu/ İnanmadığım bir sisteme ve ders kitaplarına dönmek istemem/Yeniyle kıyaslandığında yavan kalıyor/Eskiye dönüşle daha başarılı olunacağına inanmıyorum/ Daha ağır/kafa şişirici	1’er
Yeni Program ve Ders Kitapları	17
Yararlı yönleri daha fazla	4
Çocuk hayatı daha kolay ve eğlenerek öğrenmekte	2
Öğrenci ilgisine hitap etmekte	2
Etkinliklerini daha faydalı buluyorum	2
Çocuğun yaşantısıyla daha çok örtüşmekte	1
Sonuçlarını görmek için daha uzun süre beklemek gerekir	1
Ders aktif şekilde geçmekte	1
Çocuklar kendilerini daha iyi ifade edebilmekte	1
Öğrenci yeni ders kitabını kullanırken mutlu olmakta	1
Kullanılan yöntemler daha iyi	1
İçerik görsellerle desteklenmiş	1

Tablo 7. İki ders kitabının özelliklerinin birleştirilmesini isteyen öğretmenlerin görüşleri

İki Ders Kitabının da Olumlu Yanları Alınarak Yeni Bir Kitap Oluşturulmalı	10
Yeni etkinlikler eski kitaplarının bilgi içeriği ile doyurulmalı	7
Bu olmadı çöpe at anlayışı iki sistem için de yanlış	1
Çalışma kitapları eski kitaplarla birleştirilip kullanılmalı	1
Yeni kitaplardaki görseller eski kitapların içeriğiyle harmanlanmalı	1
Tepkim Olmazdı	6
Eski yöntemlerle yenileri yeri geldikçe kullanıyoruz	2
Kitaplar sınıfta kullanılan tek kaynak değil	1
Eski kitapların içeriği öğrenciye daha çok ufuk açıyordu	1
İki kitap arasında çok büyük bir fark göremiyorum	1
Hangi kitabın kullanıldığı değil, öğretmenin tavrı ve kullandığı yöntem önemli	1
Genel Toplam	75

Ö12. Ben memnun olurdum şahsen. En azından bilgiyi alıyorsunuz, sunuyorsunuz. Hazırsınız, öğretmene de kolaylık oluyor. Şimdi bu yeni müfredat öğretmene de yük bindiriyor. Rehbersiniz, güya çocuğa rehberlik yapacaksınız bilgiye ulaşmasında. Öğretmenin de çok fazla başarılı olduğunu zannetmiyorum. Çünkü öğretmenler bu müfredatı kullanıyor olsalardı o zaman konuşulurdu. Arkadaşlar arasında çok fazla etkinlikleri yapan yok. Bir etkinliği yapıyorsak 2-3 tanesini atlıyoruz. Hepsinde proje yapamıyoruz. Bütün konularda, bütün derslerde proje yapmamız mümkün değil. Her temanın arkasında 1-2 tane proje var. Bunların hepsini yapmamız mümkün değil. Sınıfta yapamıyoruz, eve veriyoruz. Evde yapmalarını istiyoruz. Bu da ne kadar sağlıklı bilemiyorum. Ben grup çalışması yaptırıp vermiyorum. 2 kişilik 5 grup seçin diyor, diğerleri ne yapacak? Dışarıda çalışmalarını gerektiyor. Evlerde yapmaları lazım, anneleri istemiyor. Bence eskisi daha iyi.

Görüldüğü gibi yeni ders kitaplarını uygulamada sıkıntılarını belirten Ö12'nin, yeni programda benimsenen öğrenme anlayışlarını pek fazla benimsemediği, yeni sistemin öğretmene zorluk çıkardığını düşündüğü ve bu nedenle eski sistemi öğretmene kolaylık olması bakımından daha çok tercih ettiği görülmektedir. Bunun da ötesinde okulundaki diğer öğretmenlerce de yeni sistemin layıkıyla uygulanmadığını belirtmektedir. Yine Ö12, yeni kitaplardaki etkinlikler için grup oluşturamadıklarını, buna sebep olarak kalabalık sınıfların mevcutları olduğunu, etkinlikleri ve projeleri yetiştiremediklerini, bu nedenle eve vermek zorunda kaldıkları çalışmalarını ailelerin istemediklerini anlatmaktadır. Ö12'yi destekleyen ve "Eski program ve ders kitaplarına dönülmesini isterdim" şeklinde görüş bildiren öğretmenlerin en çok vurgu yaptıkları boyut 3 öğretmenin ifade ettiği "Eski program ve ders kitapları bilgilendiriyordu" gerekçesi için Ö27 düşüncelerini şu şekilde belirtmektedir;

Ö27. Açıkçası mutlu olurdum. Bilgi aktarımından yoksun. Sürecin sonunda yapılandırmacı yaklaşıma göre şunu diyebiliriz "Bu öğrenci bu düzeye kadar yeterliydi ama bundan sonra daha fazla ileri gidemez" ya da "Düzeyi budur çünkü onun kişisel özellikleri ya da yetenekleri buna elverişlidir". Diğerleri başka yola devam ederken o öğrenciyi başka

yöne yönlendirmemiz gerekiyor. Ancak bugünkü koşullarda böyle bir şansınız yok. Diğer öğrenci ne yapacak, nerede istihdam edilecek? Yani eğitim netice itibariyle bir istihdam sorudur. Yani eğitim bir süreç ve bunun sonucunda o birey toplum içinde bir yerde istihdam edilecek. Hangi bilgiyle, hangi donanımla? Dolayısıyla temel, başat şeyleri aktarmanız ve bunu da Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde tek kurum olan okulda bireyin zorunlu hizmetle almış olması gerekir. Buradan ayrıldığında yani 8 yılın sonunda bu bilgiye sahip olması gerekir. Başka bir şans, başka bir kaynağı ne yazık ki yok. Dediğim gibi bu bizim ülke koşullarımızla ilgili bir şey. Dolayısıyla bu sürecin sonunda böyle bir bilgiye sahip olması gerekir. Amaç da buysa eğer evet, o açıdan da sıkıntılı diye düşünüyorum.

Ö27'nin görüşleri incelendiğinde, yeni ders kitaplarının mevcut ülke koşullarına uygun olmadığı, bilgi aktarımından yoksun olduğu ve bu nedenle de yeni sistemin mezun edeceği öğrencileri istihdam edebilecek donanımı sağlamada sıkıntılar yaşanabileceği belirtilmektedir. “İki ders kitabının da olumlu yanları alınarak yeni bir kitap oluşturulmalı” görüşünü paylaşan öğretmenlerin en çok vurgu yaptığı boyut 7 öğretmenin ifade ettiği “Yeni ders kitaplarındaki etkinlikler eski ders kitaplarının bilgi içeriği ile doyurulmalı” gerekçesi için Ö30 görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmektedir;

Ö30. O zaman da çok yavan gelirdi eskisi ama. Eskideki doğru şeyleri alıp yenisiyle birleştirmek lazım diye düşünüyorum. O kadar resimsiz, daha çok bilgiye yönelik kitap da bu saatten sonra çekilmez. Ama tek başına bunlar da çekilmiyor.

Yukarıdaki öğretmenin üzerinde durduğu nokta eski kitapların renksiz ve yoğun olduğu yönünde olmaktadır. Bu sebeptir ki Ö30, eski kitaplardaki bilgi içeriği ile yeni kitapların görselleri ve etkinliklerinin birleştirilmesi ve neticede yeni bir kitap oluşturulması düşüncesini dile getirmektedir. Verilere bakıldığında eski programa ve eski ders kitaplarına dönüşü istemeyen öğretmenlerin büyük çoğunluğa sahip olduğu görülmektedir. Eski program ve ders kitaplarına dönüşü desteklemeyen öğretmenlere örnekler aşağıda verilmektedir;

Ö1. Hiç olumlu bir tepki vermezdim. Geri dönmek istemem. Çocuklar öğrenmeye yöneltecek çok şey bulamazsın. Geçen gün çocukların meslekleri tanımaları açısından internet adreslerinden girerek gösterdim sınıfta. Öbür türlü daha farklı yöntemler kullanmam gerekecekti, daha zor olacaktı. Onları çeşitli meslek okullarına götürüp gezdirmem lazımdı. Çeşitli meslek dallarında çalışan kişilerle görüştürmem gerekirdi. Ama şimdi elektronik olarak o imkânı sınıfımıza getirme şansımız vardı. Onları getirdik. Hem görsel hem de işitsel olarak izlediler. Yeni program ve kitaplar zamana uyumlu hale geldi. Öbüründe bilimle yaşantı arasında belirli bir kopukluk vardı. Ama bu, şimdi öğrendiklerimizle yaşamımızı biraz daha iç içe getirdi.

Ö1, yeni sistemi ve ders kitaplarını savunurken, görüşlerini bir örnekle de genişletmektedir. Yeni sistem ve ders kitaplarının dersin işlenişine kattığı kolaylık ve zenginlikten bahsetmektedir. Ö38 yeni sistem ve ders kitaplarını destekleyen görüşlerini şu şekilde paylaşmaktadır;

Ö38. Dönülmemeli artık kesinlikle. Çünkü eski Hayat Bilgisi kitaplarına dönerseniz çocuğun kişilik gelişimi üzerinden, vatandaşlık bilgileri üzerinden eski kitaplardan bir şeyler veremezsiniz. Mesela bir çocuğa; “Sınıfı dağınık bırakmak yanlıştır”, “Eşyaya zarar vermek yanlıştır” gibi eski Hayat Bilgisi kitaplarında sürekli olarak didaktik bilgi vardı.

İfadesi buyurgandı. “Öyle yapmayınız, böyle yapınız”, “Dişinizi fırçalayınız”, “Sabahleyin yüzünüzü yıkayınız” gibi...”Dişinizi fırçalayınız” yerine çocuğun kendisinin araştırarak ya da o konuda otorite birilerini dinleyerek, kaynakları araştırarak neden fırçalaması gerektiğine inanması gerekir çocuğun. Önemli olan budur. Zaten eğitim de budur. Mesela Türkiye’de hangi vatandaşı çevirirseniz yolda yere tükürmek nasıl bir şeydir deseniz, onaylıyor musunuz? Hiç kimse onaylamaz ama yere tükürür. Çünkü biz onlara yere tükürmek yanlışır diye didaktik olarak öğretmişizdir. Onu siz yapılandırmacı yaklaşımla ya da aktif öğrenme sistemiyle öğretseydiniz vatandaş yere tükürmeyecekti. Yani bizim toplum olarak bir takım eksikliklerimiz bu sistemden kaynaklanan eksikliklerdir. Sorumluluklarımızı bilmediğimiz gibi bazı sorumluluklarımızı, pek çok hakkımızı da bilmiyoruz, araştırmayı da bilmiyoruz. Eski kitaplar yine o edilgen, başında bir yöneticiyle onun her dediğini yapan öyle bir topluluk... Bireyler hem haklarını savunabilecekler hem de başkalarının haklarına zarar vermeyecekler. Eğer böyle bir birey grubu, böyle bir toplum yetiştirilmesini istiyorsak o zaman şu an sistemdeki kitapları ve yeni öğretim sistemini uygulamak zorundayız. Toplum olarak değişmek istiyorsak buna ihtiyacımız var kesinlikle.

Ö38, eski sistem ve ders kitaplarının didaktik yapısının; öğrencilere, istenen davranışları, verilmek istenen değerlerin kazandırılmasında başarılı olmadığı, bu nedenle de haklarını bilen ve koruyabilen, sorumluluk sahibi bireylerden oluşan bir toplum yetiştirilebilmesi için yeni sistemin uygulanmasına ihtiyaç olduğunu anlatmaktadır. Eğitimin geriye değil, ileriye doğru gitmesini vurgulayan Ö43, şunları dile getirmektedir;

Ö43. Eski kitaplar çok yetersizdi. Gerek resimleriyle, gerek anlatımıyla, gerek sorularıyla, gerek insana bakışıyla, hayata bakışıyla yetersizdi. Bu konuda elbette ki geriye dönüş doğru değil. Ama yeni program ve yeni kitaplarda geliştirilmesi gereken yerler var. Bunlar geliştirilmeli. Ama geriye dönmektense ileriye doğru gitmek anlamında baktığımızda eskiye dönüşün olmasını pek benimsemem.

Yukarıdaki öğretmen eski kitapların resimleri, bilgiyi sunuş tarzı, değerlendirme soruları ve insana bakışıyla yetersiz olduğunu belirtmekte, ancak yeni sistemin de geliştirilmesi gereken yanlarının olduğunu söylemektedir. Görülüyor ki, öğretmenlerin büyük çoğunluğu tarafından eski program ve ders kitaplarına dönüş fikri olumsuz karşılanmaktadır. Öğretmenlerin yeni ders kitaplarını zaman zaman belli yönlerden eleştirmelerine rağmen, eskilerle kıyasladıklarında önceki sistem ve ders kitaplarına dönüşmesini ise tercih etmeyecekleri görülmektedir.

Amaç 4: Eski ve yeni öğrenme anlayışlarıyla yetişen öğrencilerin sahip olacağı olası kişilik özellikleri açısından öğretmen görüşleri nelerdir?

Örneklem grubundaki sınıf öğretmenlerinin görüşmede kendilerine sorulan ve eski ve yeni öğrenme anlayışlarıyla yetişen öğrencilerin sahip olacağı olası kişilik özelliklerine ilişkin, sorulan açık uçlu soruya verdikleri yanıtlara ait veriler aşağıda Tablo 8 ve Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 8. Eski öğrenme anlayışlarıyla yetişen öğrencilerin sahip olması olası kişilik özelliklerine ilişkin öğretmen görüşleri

Eski ve Yeni Sistemle Yetişen Öğrencilerin Kişilik Özellikleri	Sayı
Eski Sistemle Yetişen öğrencilerin Kişilik Özellikleri	82
Olumlular	13
Daha disiplinli	2
Daha saygılı	2
Daha dürüst/ Daha düzenli/ Daha başarılı/ Daha ciddi/ Daha kontrollü/ Daha bilgili/ Çok yönlü/ Kendine güvenen/ Vefalı	1'er
Olumsuzlar	69
Hazırcı (ezberci)	11
Pasif	9
Kendine verilenle yetinen	6
İçe dönük	5
Düşünmeyen	5
Konuşmayan	5
Fikrini rahatça ifade edemeyen	4
Özgüveni az	3
Tek tip	3
Mekanik	2
İtaatkâr	2
Öğretmenin benzeri	2
Kendi kararlarını alamayan	2
Ezik	2
Daha otoriter/ Renksiz/ Tartışmaktan kaçınan/ Sormaktan çekinen/ Çekingen/ Daha geleneksel (klasik)/ Yersiz öfkelenen/ Hakkını savunamayan	1'er

Tablo 8'e göre eski sistemle yetişen öğrencilerin kişilik özellikleri hakkında olumlu görüş bildiren öğretmenlerden 2'si "Daha disiplinli", 2'si "Daha saygılı" şeklinde ifade etmekteyken; olumsuz görüş bildirenlerden 11'i "Hazırcı (ezberci) olduğu", 9'u "Pasif", 6'sı "Kendine verilenle yetinen", 5'i "İçe dönük", 5'i "Düşünmeyen" olarak sıralamaktadır. Aşağıda Tablo 9'da ise yeni öğrenme anlayışlarıyla yetişen öğrencilerin sahip olması olası kişilik özelliklerine ilişkin öğretmen görüşlerine yer verilmiştir.

Tablo 9: Yeni öğrenme anlayışlarıyla yetişen öğrencilerin sahip olması olası kişilik özelliklerine ilişkin öğretmen görüşleri

Yeni Sistemle Yetişen Öğrencilerin Kişilik Özellikleri	118
Olumlular	110
Kendini rahat ifade edebilen	15
Özgüven sahibi	13
Araştırmacı	12
Sorgulayan	11
Özgür düşünüp yorum yapan	8
Yaratıcı	6
Aktif	5
Daha özgür	4
Eleştiri yeteneğine sahip	3
Tartışmaya açık	3
Daha mutlu	2
Hakkını arayabilen	2
Sosyal bilinci gelişmiş/farkındalık sahibi	2
Hayır diyebilen	2
Hayal dünyası geniş/ Ufku geniş/Daha renkli/ Daha güçlü/ Daha akılcı/ Sanata yatkın/ Empati kurabilen/ İnsan ilişkilerinde daha başarılı/ Hoşgörülü ve saygılı/ Sorumluluk sahibi/ Demokratik yaşama uyumlu/ Eleştiriye açık/ Hayata hazır/ Ayakları yere basan/ Bilgiyi bilince çıkarabilen/ Sorunları diyalogla çözebilen/ Kendi değerini bilen/ Karşısındakine değer veren/ Dünyaya kendi algılarıyla yaklaşan/ Pratik yönleri güçlü/ Değişime açık/ Daha uyanık	1'er
Olumsuzlar	8
Hazırcı	2
Disiplinleri az/ Düzensiz ve dağınık/ Kendini ifade edemeyen/ İnternete bağımlı/ Egosu fazla şişkin/ Karşısındakini dinlemeyi bilmeyen	1'er
Eğitim araçlarının kişilik üzerinde önemli bir etken olduğunu düşünmüyorum	6
Öğretmenin tavır değişmediği için kişilik özellikleri farklı olmayacaktır	3
Kişilik özellikleri üzerinde ailenin yaklaşımı ve bilinç düzeyi önemli	1

Yeni sistemle yetişen öğrencilerin sahip olacağı olası kişilik özellikleri hakkında olumlu görüş bildiren öğretmenlerden 15'i "Kendini rahat ifade eden", 13'ü "Özgüvene sahip", 12'si "Araştırmacı", 11'i "Sorgulayan", 8'i "Özgür düşünüp yorum yapan", 6'sı "Yaratıcı" şeklinde ifade ederken; olumsuz görüş bildirenlerden 2'si "Hazırcı" şeklinde en fazla tekrar eden yanıt olmaktadır. Yine verilere bakıldığında öğretmenlerden 6'sı "Eğitim araçlarının kişilik üzerinde önemli bir etken olduğunu düşünmediği", 3'ü "Öğretmenin tavır değişmediği için kişilik özelliklerinin farklı olmayacağı" yönünde görüş belirtmektedir.

Yukarıdaki sonuçlara bakıldığında eski sistemle yetişen öğrencilerin sahip olacağı olası kişilik özellikleri hakkında öğretmenler tarafından verilen yanıtlar kıyaslandığında

olumsuz yanıtlar olumluların yaklaşık 6 katıdır. Bu da öğretmenlerce, eski sistemin öğrenci kişiliği üzerinde daha çok olumsuz etkisinin olduğu yönünde görüş bildirdiklerini göstermektedir. Yeni sistemle yetişecek öğrencilerin sahip olacağı olası kişilik özellikleri hakkındaki yorumlara bakıldığında ise öncekinin aksine bir durum söz konusudur. Şöyle ki; yeni sistemle yetişecek öğrencilerin sahip olacağı olası kişilik özelliklerine ilişkin olumlu yanıtlar olumsuz yanıtların yaklaşık 10 katıdır. Bu anlamda, yeni öğrenme anlayışlarının öğretmenlerce desteklendiği söylenebilir. Öğretmen görüşleri incelendiğinde dikkati çeken nokta; öğretmenlerin eski sistemle yetiştirdikleri öğrencilerin kişilik özellikleri hakkında büyük bir çoğunlukla olumsuz yönde olan düşünceleri olmaktadır. Bunlara örnekler aşağıdaki gibidir;

Ö18. Daha içine kapanık, daha pasif, sormaktan çekinen, bir şeyleri kıyaslamak yerine hazır bulmak isteyen, yani bir şeyi sorduğunuzda neden diye sormaktan çekinen çocuklar daha çoktu o zaman. Şimdi daha az. “Bu neden böyle oluyor öğretmenim” diyenler daha fazla.

Ö52. E bizler işte. Özgüven problemi olan, hani silik, sorulan soruya doğru olduğundan emin olsa bile cevap veremeyen, araştırma yapacağı zaman bildiği tek şey işte ansiklopedinin hangi sayfasını açacağını bilen, oradan direkt yazı geçiren çocuklar.

Ö29. Biraz daha ezberciydik, hazırı daha çok seviyorduk gibi geliyor. Bizler de öyle yetiştik sonuçta. Sanki biraz daha çocuklarda, eski sistemdeki öğrencilerimize göre daha çok sorguluyorlar. Yani sınıfta bazen çok güzel sorular soruyor çocuklar.

Yukarıdaki görüşler incelendiğinde öğretmenlerce, eski sistemle yetişen öğrencilerin daha pasif, sormaktan çekinen, sorgulamayan, hazırcı, benzer ve kalıplaşmış tepkileri olan, özgüveni eksik, içe kapanık bireyler oldukları görüşleri bildirilmektedir. Bunlardan farklı olarak Ö38 şunları söylemektedir;

Ö38. Eski sistemde çocuklar çok dışa dönük değildi. “Büyüklerinin yanında konuşma”, “Çok konuşma dinle” gibi uyarılarla büyüyen çocuklar genelde; çok suskun, hakkını koruyamayan ama için için isyan eden, için için isyan ettiği için de yanlış yerlerde dışa vuran, yanlış yerlerde öfkelenen, yersiz öfkelenen insanlardı. Sonradan sonraya kendi kendine mücadele edebilen, biraz daha tuttuğunu koparanları oldu. Ne oldu, eşyle anlaşmazlık yaptı, sıkıntılar yaşadı, içine gömdü boşanmayı bile mesela göze alamadı, çok büyük sıkıntılar yaşadı. Veyahut da yanlış idarecilerin elinde kan kusarak, sustu katlandı. İsyen etmesi gerekmiyor, bir şekilde hakkını düzgün bir şekilde de savunabilir mesela o yöneticiye karşı kendini. Eski sistemde veremedik bunu çocuklarımıza. Sürekli öğrettik, problem çözmeyi öğrettik, Hayat Bilgisi’nde didaktik “Dışını fırçala, haftada iki kere banyo yap, saçını tara okula gel” gibi hep böyle didaktik şeyler. Öykü kitaplarımıza bile yansıdı bu bizim.

Ö38, yukarıdaki görüşleri destekleyen konuşmasında, eskinin didaktik tutumu ve kalıplaşmış yargılarla büyüyen öğrenciler yaşamlarında hatalar yapan, seçimlerinden pişmanlık yaşayan, hakkını savunamayan, yersiz öfkelenen ve mutsuz bireyler yetiştirildiğine olan inancını anlatmaktadır. Eski sistem ve yeni sistemle yetişen öğrencilerin olası kişilik özelliklerini karşılaştırarak anlatan Ö4 düşüncesini şu şekilde örneklendirmektedir;

Ö4. Yeni sisteme göre yetiştirilmiş çocuğun biraz daha ufkunun geniş, hayal dünyasının daha zengin olabileceğini düşünüyorum ben. Gerçekten de öyle. Eski öğrencileri

kütüphane gibi düşünüyorum, kütüphaneye dizilmiş kitaplar gibi. Yeri geliyor çıkarıyorsun okuyorsun, belki de unutuyorsun çoğu zaman. Biraz daha pasif, biraz daha mekanik gibi geliyor bana. Ama yeni programa göre olanda çok daha canlı, rengârenk. Şöyle tasavvur edersem gözümü kapattığımda çok mekanik, siyah-beyaz bir resim eski program, yeni program rengârenk, cıvıl cıvıl bir program gibi geliyor. Bunu kişilikleriyle örtüştürecek olursak böyle diye düşünüyorum.

Ö4, eski öğrencilerin tek tip, renksiz ve birbirinin benzeri bireyler olduklarını; yeni yetişeceklerin ise daha renkli, ufku geniş ve hayal dünyası zengin bireyler olacağını düşünmektedir. Eski öğrencilerin, öğretmenlerinin benzerleri haline geldiğini Ö8 şu sözlerle ifade etmektedir;

Ö8. Eski sistemde çocuk biraz sizin kişiliğinize bürünüyordu. Çünkü çocuk edilgen durumdaydı. Etken durumda sizdiniz çoğunlukla. Siz ne yaparsanız çocuk onu almak zorundaydı bir bakıma. Dolayısıyla sizin kişiliğinizi kazanıyordu. Ama artık öyle bir şey yok. Çocuk kendisi etken duruma geçtiği için kendi düşüncelerini, kendi yorumlarını getireceği için kişilik gelişimi bakımından da eskisine göre çok çok daha farklı kişilikler yetişmeye başlayacak, daha düşünebilen, yaratabilen... Çocuk artık öğretmenine benzemeyecek, çocuk kendisi olacak.

Eski sistemle yetişen öğrencilerin, öğretmenin merkezde olması, öğrencinin edilgen durumda kalması gibi sebeplerden ötürü öğretmenleriyle benzer kişilik özellikleri geliştirdiğine dikkati çeken Ö8 tarafından, yeni öğrenme anlayışında öğrenciye düşünme-yorum yapma imkânı sağlandığı için daha renkli ve farklı kişilikler oluşacağı ve her şeyden önemlisi de artık kendisi olabileceği tahmini yapılmaktadır. Daha olumlu özelliklere sahip bir neslin yetişeceğini üman Ö38, yeni sistemin uygulanmasına ilişkin birtakım kaygılarını şu şekilde açıklamaktadır;

Ö38. Yeni sistem daha rahat kendini ifade edebilen, hakkını koruyabilen, ne istediğini bilen, büyük ihtimalle ilerde seçtiği meslekten daha memnun kalabilecek, çevresine hoşgörü gösteren, çevresine saygılı, empati kurabilen bireylerin yetişeceğini umuyoruz. Eski sistem bilgi öğretiyordu, yeni sistem davranış öğretecek, davranışı düzeltecek. Eğer yeni sistemi düzgün işleyemezsek hem bilgisiz hem de eğitimsiz bir toplum yetişecek, böyle de bir tehlike var. Bilgisiz çünkü ezber de olsa bilgi kalktı, kumbara gibiydi çocuklar; hep ezberdi. Bir yıl sonra unuttular. Onlar hiç olmazsa öğreniyorlardı. Şimdiki sistemde eğitime ağırlıklı. Şimdi bu sistemi doğru uygulayamazsanız hem öğretilenmemiş hem eğitilememiş bir nesil yetişecek. Kesinlikle düzgün işlenmesi gerekiyor. Toplumun da birtakım sıkıntıları var biliyorsunuz. Mesela anne babanın sürekli çalışıyor olması sıkıntı yaratıyor, parçalanmış aile çocukları sıkıntı yaratıyor, köyden kente göç sıkıntı yaratıyor. Eğitim konusunda çok daha ciddi, dikkatli olmamız gerekirken bu konuda taviz verirsek yetiştiğimiziz nesilden biz sorumlu olacağız sonuçta.

Aslında Ö38, yeni yetişecek neslin hoşgörü sahibi, empati kurabilen, hak ve sorumluluklarını bilen ve bunları koruyabilen, saygılı ve mutlu bireyler olacağını düşündüğünü söylemesine karşın, yeni programın sahip olduğu farklı içerik nedeniyle uygulamada yapılacak ihmalin, mevcut aile yapılarından ve sosyo-kültürel yapıdan kaynaklanan bir takım sorunlarla beraber ciddi sıkıntılar yaşanabileceği endişesini taşımaktadır. Ö38, bunu da yeni programın bilgi aktarmamasına, eğitici yönünün ağırlıkta

olmasına ve doğru uygulanamadığı takdirde hem öğretilenmiş hem de eğitilememiş bir nesil ortaya çıkabileceğini anlatmaktadır.

Yeni öğrenme anlayışlarıyla yetişecek öğrencilerin geliştireceği olası kişilik özellikleri hakkında olumsuz düşünce bildiren bir diğer öğretmen Ö34, şunlardan bahsetmektedir;

Ö34. Araştırmaya yönelik ama bu program, kişiliğini geliştirecek, düşünmesini geliştirecek diye düşünülse de, ellerinde kaynak olmadığı için daha çok hazırda yönelik çocuklar şimdi. Ezberci bir sistem olmasın, çocuklar hazır gelmesin, araştırsın gibi bir düşünce olsa da şimdi daha çok hazırda yöneliyor çocuklar. Çünkü internet kafeye gidip ücretini ödeyip bilgiyi satın alabiliyorsun. Hiç zahmete girmeden çocuk bilgiyi edinebiliyor. Öbüründe çok daha klasikti belki ama daha ders çalışmaya yönelikti. Belki bu kadar çok kaynakları, imkânları yoktu ama...

Ö34 yeni programın yararlı yönlerinin bulunduğunu, ancak uygulamada yaşanan aksaklıklar nedeniyle istenilen öğrenci profiline ulaşılamayacağını ifade etmektedir. Bazı öğretmenlerce uygulamada yaşanan sıkıntılar nedeniyle olumsuz fikirler belirtilmesine rağmen, görüşülen öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu eski öğrencilerin sahip oldukları kişilik özellikleri hakkında olumsuz, yeni öğrenme anlayışlarıyla yetişecek öğrencilerin sahip olacağı olası kişilik özellikleri hakkında olumlu yönde görüş bildirdikleri gözlenmektedir. Yeni Hayat Bilgisi Dersi Programı ile öğrencilerin geliştirmelerine yardımcı olunacak kişisel nitelikler ve değerler; öz saygı, öz güven, toplumsallık, sabır, hoşgörü, sevgi, saygı, barış, yardımseverlik, doğruluk, dürüstlük, adalet, yeniliğe açıklık, vatanseverlik, kültürel değerleri koruma ve geliştirme olarak sıralanmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2005, s. 16). Bu niteliklerin görüşmeye katılan öğretmenler tarafından belirtilen kişilik özellikleri ile benzerlik gösterdiği görülmektedir.

TARTIŞMA

Yapılan görüşmede Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki değişime ilişkin öğretmenlerin cevaplarının 84'ü olumlu görüş belirtirken, 60'ı ise olumsuz görüş bildirmektedir. Olumlu görüş bildiren öğretmenler, yeni kitaplarda görsellerin zengin olduğundan, öğrenci merkezli olduğundan, öğrenciyi araştırmaya yönelttiğinden, çalışma kitabının varlığının güzel olduğundan, sözel becerileri geliştirmeye yönelik olduğundan ve ezbere dayalı olmadığından söz etmişlerdir. Bu anlamda yeni ders kitaplarının, 2004 Programı'nda belirtilen hedeflere hizmet ettiği söylenebilir. Olumsuz görüş bildiren öğretmenler ise yeni Hayat Bilgisi ders kitaplarının bilgi yönünden zayıf olduğundan, kalabalık sınıflarda kullanılabilir olmadığından, bilgi eksikliği olduğu için derslerin öğretmen merkezli olarak işlendiğinden, her bölgeye hitap etmediğinden ve çocukların bu kitaplar aracılığıyla bilgiyi yapılandıramadıklarından söz etmektedirler. Bu da aslında bazı öğretmenlerin eski program ve ders kitaplarındaki davranışçı gelenekten kopmadığı ve bunun yanı sıra ders kitaplarının içeriği ve işlevselliğinden başka sınıf ve okulun fiziki sorunlarını da eleştirdikleri görülmektedir.

Öğretmenlerle yapılan görüşmede 2004 Programı'na göre yazılan 1, 2 ve 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarında bilginin sunumuna dair öğretmenlerin cevaplarından 78'i olumlu görüş bildirirken, 34'ü olumsuz görüş belirtmiştir. Olumlu görüş bildiren öğretmenler, eski ders kitaplarının ezbere dayalı olduğu, doğruyu dikte ettiği ve tanımlar bilgisiyle dolu olduğunu; yeni ders kitapları aracılığı ile öğrencilerin bilgiyi yapılandırabildiği, yeni ders kitaplarının öğrenci merkezli hazırlandığı, araştırmaya, sorgulamaya dayalı olduğu ve öğrenci zihnini zorladığından bahsetmektedir. Olumsuz görüş bildiren öğretmenler ise eski kitapların içeriğinin daha doyurucu olduğu, yeni kitaplarda bilgi olmadığı, yeni kitapların kalabalık sınıflar için işlevsel olmadığı ve yeni kitapların gerektirdiği teknolojik kaynak bulunmadığı için dersin öğretmen merkezli işlendiğinden söz etmişlerdir. Öğretmenlerin buradaki eleştirileri daha çok ders kitabının dışında, sınıf ve okul alt yapısıyla ilgili olduğundan ve davranışçı öğrenme yaklaşımının ezberci, aktarımcı ve öğüt veren yapısından ve öğretmen merkezli sınıf geleneğinden kopamayan öğretmenlerin mevcut olduğundan söz edilebilir.

Araştırma sonuçlarına göre 1998 Programı'na ve ilgili programın ders kitaplarına dönülmesini isteyen öğretmenlerin verdiği cevapların sayısı 8 iken, istemeyenlerin sayısı 51'dir. 10 cevap ise eski ve yeni programa göre hazırlanan ders kitaplarının olumlu yanları alınarak yeni bir kitap oluşturulmalı şeklindedir. Eski program ve ders kitaplarına dönülmesini istemeyenlerin sayısı isteyenlerden oldukça fazla olduğu görülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre eski sistemle yetişen öğrencilerin sahip olacağı olası kişilik özellikleri hakkında 13 olumlu, 69 olumsuz cevap verilmişken; yeni sistemle yetişen öğrencilerin sahip olacağı olası kişilik özellikleri hakkında 110 olumlu, 8 olumsuz görüş bildirilmiştir. Bunun dışında 6 öğretmen eğitim araçlarının kişilik üzerinde önemli bir etken olduğunu düşünmediğini ve 3 öğretmen ise öğretmenin tavrı değişmediği için kişilik özellikleri farklı olmayacaktır şeklinde ifade etmişlerdir. Eski sistemle yetişen öğrencilerin olumlu özellikleri arasında; daha disiplinli, daha saygılı, daha dürüst ve daha düzenli olmaları, olumsuz özellikleri arasında hazırcı, pasif, kendine verilenle yetinen, içe dönük, düşünmeyen, konuşmayan, mekanik ve itaatkâr olmaları yer almaktadır. Yeni sistemle yetişen öğrencilerin olumlu özellikleri arasında kendini rahat ifade edebilen, özgüven sahibi, araştırmacı, sorgulayan, özgür düşünüp yorum yapan, yaratıcı ve aktif olmaları; olumsuz özellikler arasında ise hazırcı, disiplinleri az, düzensiz ve dağınık, egosu fazla şişkin ve karşıdakini dinlemeyi bilmeyen olarak ifade edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına dayanılarak Milli Eğitim Bakanlığı ve alanda araştırma yapacaklar için çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı İçin Öneriler

Araştırma bulguları dikkate alındığında, 2004 Programı'nın başlamasının üzerinden yıllar geçmesine rağmen hala programın felsefesini anlayamamış öğretmenlerin varlığı ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda Milli Eğitim Bakanlığı'nın bu konuda üniversitelerin ilgili fakülteleriyle işbirliği yaparak daha nitelikli ve içeriğinde uygulamaların da yer alacağı eğitim seminerleri düzenlenebilir.

Kalabalık sınıf mevcutları ve okulların fiziki şartları göz önüne alınarak ders ve çalışma kitaplarındaki etkinlikler tekrar gözden geçirilebilir.

Hayat Bilgisi ders ve çalışma kitaplarının içeriğine ilişkin öğretmen görüşlerinden yararlanılarak, hazırlanacak yeni kitaplarda, ülkemizdeki mevcut bölgesel farklılıklar göz önünde bulundurularak kitaplar, farklı örneklerle zenginleştirilebilir.

Konuya Yönelik Araştırma Yapacak Akademisyenler İçin Öneriler

Hayat Bilgisi ders kitaplarının sınıf içi kullanımına ilişkin araştırmalar yapılabilir.

Hayat Bilgisi öğrenci çalışma kitaplarındaki etkinliklerin işlevselliğine ilişkin araştırmalar planlanabilir.

Yapılandırmacı öğrenme anlayışının görev yapan öğretmenler tarafından ne derece kullanıldığına ilişkin araştırmalar planlanabilir.

KAYNAKLAR

- Arıbaşı, S. ve Yılmaz, M. (2004). Hayat bilgisi dersinin ilköğretim müfettişleri tarafından değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, (161). http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/161/aribas_yilmaz.htm. Web adresinden 28 Kasım 2007 tarihinde edinilmiştir.
- Baysal, Z. N. (1995). *İlkokullarda hayat bilgisi dersinin etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erden, M. ve Akman, Y. (2006). Eğitim psikolojisi gelişim-öğrenme-öğretim (15. baskı). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Erkan, A. (1998). *Hayat bilgisi kitaplarında resimleme ve metin ilişkisi*. Yayınlanmamış sanatta yeterlilik tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gömlüksiz, M. N. ve Bulut, İ. (2007). Yeni hayat bilgisi dersi öğretim programının uygulamadaki etkililiğinin değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, (173), 67–87.
- Kabapınar, Y. (2002). İlköğretim hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretiminde kullanılan ders kitapları ve öğretim materyalleri açısından Türkiye ve İngiltere örnekleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 247.270.
- Kabapınar, Y. (2007a). *Yeni öğrenme anlayışının ışığında sosyal bilgiler ders kitapları*. C. Öztürk (Edit.), Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi: Yapılandırmacı Bir Yaklaşım (ss. 335.367). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kabapınar, Y. (2007b). 1998 ve 2004 öğretim programlarına göre yazılmış hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarında sosyal olay ve değerlerin sunumu. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 25, 109–127.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemleri: Kavramlar-ilkeler-teknikler* (15. baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- LeCompte, M. D. & Goetz, J. P. (1982). Problems of reliability and validity in ethnographic research. *Review of Educational Research*, 52, 31–60.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2005). İlköğretim 1,2 ve 3. sınıflar hayat bilgisi dersi öğretim programı ve kılavuzu. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
- Ocak, G. ve Beydoğan, H. Ö. (2005). İlköğretim okulları 3. sınıf hayat bilgisi dersi içerik standartlarının öğretmen görüşlerine göre bazı değişkenler açısından yeterlilik düzeyi (Standart belirleme- Erzurum örneği). *Milli Eğitim Dergisi*, (165). <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/165/ocak.htm> web adresinden 28 Kasım 2007 tarihinde edinilmiştir.

- Ocak, G. ve Gündüz, M. (2006). 1998–2005 hayat bilgisi ders programlarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Afyonkarahisar il örneği). *Milli Eğitim Dergisi*, (172), 40–53.
- Özçetin, A. (2000). *1998 ilköğretim hayat bilgisi 3. sınıf programının öğretmen görüşleri açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Silverman, D. (1993). *Interpreting qualitative data: Method for analysing talk, text and interaction*. London: Sage Publication.
- Tuncer, E. (1998). *İlköğretim okulları 2. ve 3. sınıf hayat bilgisi kitaplarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2004). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A.(2006). *Yeni ilköğretim programına göre hazırlanmış hayat bilgisi ders kitaplarına ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi (Elazığ ili örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.